

IRENA KADULSKA¹
PIOTR KĄKOL²

JÓZEF WYBICKI POD PATRONATEM GDAŃSKIEGO TOWARZYSTWA
NAUKOWEGO, NA ŁAMACH „ROCZNIKA GDAŃSKIEGO”
I W UROCZYŚCIACH MIASTA GDAŃSKA³

Józef Wybicki – wybitny Polak, urodzony w leżącym nieopodal Gdańska Będominie w rodzinie zasiedziałej na Kaszubach – otoczony jest szacunkiem oraz trwałą i serdeczną pamięcią ziemi pomorskiej. Jego życie, uformowanie kulturowe i duchowe oraz ukierunkowanie działalności obywatelskiej stąd biorą swój początek. Wśród rodzicielskich przykładów patriotycznej ofiarności ojca, surowej moralności matki i piękna obrazów ojczystych kształtowały się jego zasady i świadomość emocjonalna. Gdy opuszczał rodzinne strony w wieku nieomal trzydziestu lat, był dojrzałym patriotą gotowym do służby ojczyźnie. Na Kaszubach pozostał jego rodzinny dom, liczni krewni i mogli najbliższych. Zostawił tu o sobie dobre wspomnienia – jako nowoczesny gospodarz, dobry sąsiad, roztropny prawnik, znakomity mówca, entuzjasta ksiąg i bibliotek, twórca Akademii Będomińskiej i poseł okręgu kościerskiego powiatu mirachowskiego wybrany przez tutejszych obywateli. Zachował wiele wdzięczności dla swej ziemi rodzinnej, co wyraził cennymi darami wotywnymi dla kościołów w Skarszewach i Kościerzynie. Jego dojrzała działalność w kraju i Europie jako biegłego prawnika i polityka, działacza patriotycznego i twórcy epoki oświecenia przyniosła owoce w postaci licznych osiągnięć. W tym zróżnicowanym dorobku miejsce wyróżnione zajmuje *Pieśń Legionów Polskich we Włoszech* (1797), która jako *Mazurek Dąbrowskiego* stała się hymnem narodowym Rzeczypospolitej.

Wyjątkowe osiągnięcia Wybickiego utrwaliły pamięć o tej postaci oraz potrzebę jej wyrażania. I tak, w 2017 roku w Gdańsku odbyły się uroczystości ku czci Wybickiego z okazji dwieście dwudziestej rocznicy powstania *Pieśni Legionów*

¹ Uniwersytet Gdański.

² Uniwersytet Gdański, e-mail: piotr.kakol@ug.edu.pl.

³ Niniejszy artykuł nawiązuje do szkicu *Rocznicowe uroczystości Józefa Wybickiego w Gdańsku w 2017 roku* złożonego do przygotowywanej do druku książki pamiątkowej ku czci profesora Józefa Tomasza Pokrzywniaka.

i dziewięćdziesięciolecia ustanowienia przez Sejm *Mazurka* hymnem Polski, a już niedługo, bo w 2022 roku, wpiszymy w gdański kalendarz wydarzeń kulturalnych obchody dwusetnej rocznicy odejścia Józefa Wybickiego i dwieście dwudziestej piątej rocznicy powstania narodowej pieśni.

Niniejszy tekst przedstawia wkład Gdańska w rozwój badań nad Wybickim i zwraca uwagę na historyczne inicjatywy Gdańskiego Towarzystwa Naukowego (GTN) oraz jego naukowego pisma „Rocznik Gdański”. Równocześnie wskazane zostaną przykłady prac i tematycznych konferencji Uniwersytetu Gdańskiego oraz przedsięwzięcia Gdańska, Muzeum Narodowego oraz innych instytucji poświęcone Wybickiemu. Temat więzi Pomorza z Wybickim pozostaje nadal aktualny i będzie wymagał kontynuacji w przyszłości.

Gdański rejestr inicjatyw otwieramy rokiem 1934, w którym Towarzystwo Przyjaciół Nauki i Sztuki w Gdańsku nawiązało kontakty z wybitnym erudytą, profesorem Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu Adamem Skałkowskim⁴, przygotowującym uporządkowaną chronologicznie dokumentację Wybickiego. Rezultatem współpracy stały się pierwsze powojenne gdańskie wydania dwóch tomów *Archiwum Wybickiego* w opracowaniu Skałkowskiego. Dodajmy, iż tom pierwszy, wydany w 1948 roku, inaugurował powojenną działalność wydawniczą Gdańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauki i Sztuki (później Gdańskiego Towarzystwa Naukowego). Obydwa tomy zawierają opatrzone przypisami zbiór dokumentów zebranych w trakcie kwerend w archiwach i bibliotekach krajowych, zagranicznych i zbiorach prywatnych. Skałkowski zebrał też materiały do tomu trzeciego, nad którym dalsze prace prowadził jego naukowy spadkobierca, Adam Lewak. Po jego śmierci Towarzystwo wskazało jako kontynuatora Wacława Odyńca, ten nie doprowadził jednak do wydania tomu. Wówczas pracę powierzono Andrzejowi Bukowskiemu, który wywiązał się z zadania, a także nadał pewien rozmach zainteresowaniu Wybickim. Wydaniu trzeciego tomu *Archiwum* w 1978 roku nadal patronowało Gdańskie Towarzystwo Naukowe – Wydział I Nauk Społecznych i Humanistycznych. Publikację tę wysoko ocenił na łamach „Rocznika Gdańskiego” Władysław Zajewski⁵. *Archiwum* to trzytomowy zbiór źródeł o fundamentalnym znaczeniu, do dziś stanowiący podstawę badań nad epoką i działalnością Józefa Wybickiego⁶.

W 1972 roku, również staraniem GTN, ukazała się monografia Jana Pachoińskiego przedstawiająca powstanie i dzieje hymnu oraz jego związek z duchem narodu⁷.

⁴ Pracę Adama Skałkowskiego nad trzema tomami *Archiwum Wybickiego* i jego współpracę z GTN przedstawiono w: A. Bukowski, *Zamknięcie sesji [w:] Józef Wybicki. Księga zbiorowa*, red. A. Bukowski, Gdańsk 1975, s. 349; tenże, *Przedmowa [w:] Archiwum Wybickiego*, t. 3, z materiałów zebranych przez A.M. Skałkowskiego i A. Lewaka przygotował do druku A. Bukowski, Gdańsk 1978, s. 5–8; A. Lewak, *Ze Wstępu Adama Lewaka [w:] Archiwum Wybickiego*, t. 3, s. 9–15.

⁵ W. Zajewski, „Rocznik Gdański” 1980, z. 2, s. 239–241.

⁶ *Archiwum Wybickiego*, t. 1: 1768–1801, zebrał i wydał A.M. Skałkowski, Gdańsk 1948; *Archiwum Wybickiego*, t. 2: 1802–1822, zebrał i wydał A.M. Skałkowski, Gdańsk 1950; *Archiwum...*, t. 3.

⁷ J. Pachoiński, *Jeszcze Polska nie zginęła. W 175-lecie powstania polskiego hymnu narodowego*, Gdańsk 1972.

Publikacja ta towarzyszyła jubileuszowej sesji naukowej zorganizowanej przez GTN w ramach *Roku Wybickiego* i zainicjowanej przez Andrzeja Bukowskiego. Gdańska sesja *Józef Wybicki* uświetniała rocznice przypadające na 1972 rok i była pierwszym naukowym posiedzeniem poświęconym w całości problemom twórczości i działalności autora *Mazurka Dąbrowskiego*. Referenci podejmowali zagadnienia politycznej i organizacyjnej współpracy Wybickiego z ważnymi instytucjami epoki, przedstawiali jego myśl ekonomiczną, prawniczą i edukacyjną⁸. W toku obrad i dyskusji sformułowano program rozwoju badań naukowych nad działalnością i znaczeniem Wybickiego oraz wskazano potrzebę krytycznego opracowania jego pism literackich⁹. Referaty zebrane w księdze zbiorowej *Józef Wybicki* wydano w 1975 roku pod patronatem GTN¹⁰. Andrzej Bukowski w 31 tomie „Rocznika Gdańskiego”¹¹ opublikował obszernie sprawozdanie z obrad, zawierające główne wnioski i postulaty badawcze. Gdański uczoney dał jednocześnie pierwsze obszernie, wzbogacone ilustracjami podsumowanie gdańskich inicjatyw naukowych i społecznych uświetniających obchody *Roku Wybickiego*. Wydana przez redakcję „Rocznika” nadbitka artykułu zestawiającego gdańskie uroczystości roku jubileuszowego nadała tym tematом szerszy obieg¹². Zwracamy też uwagę na opublikowany w 50 tomie „Rocznika” podsumowujący artykuł Anny Grześkowiak-Krwawicz, która przedstawiła Gdańsk jako ośrodek badań nad Józefem Wybickim¹³.

Uczestnicy konferencji jubileuszowej po upływie kilku lat opublikowali dalsze prace ważne dla wiedzy o Wybickim. Gdański uczoney Edmund Rabowicz przygotował unikalne wydanie wierszy autora *Mazurka Dąbrowskiego* oraz partii dramatycznych zwanych arietkami¹⁴, nadto dokonał kategoryzacji i oceny wartości

⁸ *Józef Wybicki. Księga...* zawiera następujące referaty: E. Rostworowski, *Myśli polityczne Józefa Wybickiego, czyli droga od konfederacji barskiej do obiadów czwartkowych*; Ł. Kurdybacha, *Współpraca Józefa Wybickiego z Komisją Edukacji Narodowej*; W. Odynec, *Środowisko młodego Wybickiego*; E. Rabowicz, *Józef Wybicki – literat*; J. Pachoński, *Józef Wybicki w okresie legionowym 1794–1806*; W. Zajewski, *Józef Wybicki w epoce Księstwa Warszawskiego*; S. Gierszewski, *Myśl ekonomiczna Józefa Wybickiego*; K. Augustowska, *Poglądy i działalność Józefa Wybickiego w dziedzinie geograficzno-gospodarczej*. W skład tomu wchodzi także szczegółowe komunikaty naukowe, a wśród nich: A. Bukowski, *Spór o datę śmierci Józefa Wybickiego*; A. Polakowska, *Z działalności teatralnej Józefa Wybickiego*; Z. Grot, *Związki Józefa Wybickiego z Poznaniem*; J. Młynarczyk, *Udział Józefa Wybickiego w pracach nad kodeksem Stanisława August*; M. Kieffer-Kostanecka, S. Kostanecki, *Józef Wybicki w Płocku i na Mazowszu Płockim*; A.W. Walczak, *Nieznany list Wybickiego z 1813 roku do żony Estery*.

⁹ E. Rabowicz, *Józef Wybicki...*, s. 79–107.

¹⁰ *Józef Wybicki. Księga...*

¹¹ A. Bukowski, *Józef Wybicki w świetle obchodów jego rocznic i sesji Gdańskiego Towarzystwa Naukowego*, „Rocznik Gdański” 1971, z. 2, s. 5–88.

¹² Tenże, *Józef Wybicki w świetle obchodów jego rocznic i sesji Gdańskiego Towarzystwa Naukowego*, Gdańsk 1972.

¹³ A. Grześkowiak-Krwawicz, *Gdańsk jako ośrodek badań nad Józefem Wybickim*, „Rocznik Gdański” 1990, z. 1, s. 179–193.

¹⁴ J. Wybicki, *Wiersze i arietki*, oprac. E. Rabowicz, T. Swat, Gdańsk 1973.

artystycznej jego dorobku literackiego. Warto tu też podkreślić jego wpływ recenzencki na osiągnięcia innych badaczy oraz wspomnieć o encyklopedycznych hasłach i zbiorach artykułów w prasie codziennej. To ważny nurt prac gdańskiego badacza o twórczości wielkiego Pomorzanina.

Gdańskie Towarzystwo Naukowe objęło następnie patronatem wydanie krytyczne dzieła Wybickiego *Myśli polityczne o wolności cywilnej* opracowane przez Zbigniewa Nowaka, a poprzedzone wstępem Emanuela Rostworowskiego¹⁵. Niewątpliwie kontynuacją badań uczestnika jubileuszowej konferencji jest monografia *Józef Wybicki* pióra Władysława Zajewskiego¹⁶, która wzbogaca naszą wiedzę o życiu i dokonaniach autora *Mazurka*, łącząc je wyczerpująco z kontekstami epoki. Autorowi – jak pisze w „Roczniku” Odyniec – „udało się wybornie przedstawić Wybickiego jako nieprzeciętną jednostkę”¹⁷.

W *Roku Wybickiego* i w kolejnych latach podejmowano na Pomorzu liczne działania i inicjatywy upamiętniające Wybickiego – projekty pomników, nazywanie jego imieniem ulic i szkół, ekspozycje pamiątek, edycja medali pamiątkowych, projekty plakatów, a także kontynuacja popularnych prac biograficznych¹⁸. Wymieńmy tu w szczególności pięknie usytuowany pomnik autorstwa Wawrzyńca Sampa przy drodze wiodącej do Będolina, a spośród prac literackich powstałe we Włoszech studium o *Mazurku* pióra gdańskiego uczonego i literata Jerzego Sampa¹⁹. Najważniejszą inicjatywą było jednak powołanie i utworzenie w 1978 roku oddziału Muzeum Narodowego – Muzeum Hymnu Narodowego w Będominie w domu rodzinnym Wybickich. To unikalne muzeum, jedyne tego typu w Europie, stanowi nową wartość w dokumentowaniu historii *Mazurka Dąbrowskiego* i w kształtowaniu kultury patriotycznej narodu. Muzeum zaprasza do zwiedzania stałej ekspozycji unikalnych zbiorów oraz do uczestnictwa w różnych formach zajęć edukacyjnych i cyklicznych imprezach zespołowych.

Kolejne rocznicowe daty uświetniono między innymi Medalem Pamiątkowym wybitym w 1977 roku przez Towarzystwo Przyjaciół Gdańska, rocznicowymi konferencjami (1987, 1997), a także ogólnopolskimi spotkaniami o charakterze popularnym, na przykład Sejmikami Szkół imienia Józefa Wybickiego. Jako nowy typ uroczystości można wskazać grudniowe spotkanie w 1991 roku w Sali Białej gdańskiego Ratusza – tutaj bohaterami byli badacze i popularyzatorzy Wybickiego, uczeni, artyści, publicyści i przedstawiciele Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w Gdańsku, którzy w uznaniu zasług otrzymali wybite w 1987 roku rocznicowe medale Twórcom Hymnu Narodowego. Zarazem na tymże spotkaniu 16 grudnia odbyła się promocja nowego czasopisma „Pieśń Skrzydlata”, odtąd wydawanego w Gdańsku przez Stowarzyszenie

¹⁵ J. Wybicki, *Myśli polityczne o wolności cywilnej*, wst. E. Rostworowski, oprac. Z. Nowak, Gdańsk 1984.

¹⁶ W. Zajewski, *Józef Wybicki*, Warszawa 1977.

¹⁷ W. Odyniec, „Rocznik Gdański” 1992, z. 2, s. 142.

¹⁸ J. Kozłowski, *Choraży wolności. Żywot Józefa Wybickiego*, Gdańsk 1977.

¹⁹ J. Samp, *O Mazurku Dąbrowskiego z Włoch*, „Literatura” 1978, nr 50.

Miłośników Tradycji *Mazurka Dąbrowskiego*. Pismo to przedstawia dzieje i polskie tradycje związane z *Mazurkiem* oraz jego obecność w Europie²⁰. W kolejnych latach opublikowano w nim liczne artykuły o hymnie Polski zarówno historyczne, jak i komparatystyczne – o wpływach i związkach z innymi hymnami europejskimi. Misję tę dobrze ilustruje monograficzny numer 2 pisma, mający charakter zbioru rozpraw naukowych na temat dziejów i tradycji *Mazurka Dąbrowskiego* na Ukrainie²¹. Tutaj także zamieszczono informacje natury organizacyjnej – o programach uroczystości rocznicowych, o ustanowieniu okazjonalnej odznaki przez PTTK i o przygotowanych w Muzeum Hymnu w Będominie wystawach tematycznych.

Otwarte łamy dla tekstów o Wybickim miały, jak wspomniano, tomy zasłużonego „Rocznika Gdańskiego”²². To tutaj swoje teksty o autorze *Mazurka*, jego rodzinie i działalności publikowali Edward Breza²³, wspomniany wcześniej Andrzej Bukowski, Jerzy Dygdała²⁴, Anna Grześkowiak-Krwawicz²⁵, Władysław Zajewski²⁶ czy Zbigniew Wójcik²⁷. Równie chętnie artykuły o Wybickim przyjmowały redakcje „Pomeranii”, „Rocznika *Mazurka Dąbrowskiego*”, „Zeszytów Naukowych UG”²⁸ i gdańska prasa codzienna, na przykład „Dziennik Bałtycki”, a także „Kociewski Magazyn Regionalny”²⁹. Przykładowo, w 1989 roku w „Dzienniku Bałtyckim” zamieszczono regulamin konkursu Stowarzyszenia Miłośników *Mazurka* na obrazy olejne i dzieła plastyczne poświęcone Wybickiemu.

Czesław Skonka, inicjator Uroczystości Medalowej w Ratuszu, a zarazem założyciel i główny redaktor „Pieśni Skrzydlatej”, był niestrudzonym działaczem podążającym szlakami Wybickiego głównie na Pomorzu³⁰. W książce pod takim właśnie

²⁰ Cz. Skonka, *Medale „Twórcom Hymnu Narodowego”*, „Pomerania” 1992, nr 2, s. 39–40.

²¹ *Dzieje i tradycje „Mazurka Dąbrowskiego” na Ukrainie*, „Pieśń Skrzydłata” 1992, nr 2.

²² Wykaz publikacji o Wybickim na łamach „Rocznika Gdańskiego” (1988–2003) znaleźć można na stronie www.pbl.ibl.poznan.pl, a także w: I. Zachciał, *Bibliografia zawartości „Rocznika Gdańskiego”: 1927–2006*, Gdańsk 2009. Artykuły opublikowane w „Roczniku” do roku 1990 omawia: A. Grześkowiak-Krwawicz, *Gdańsk jako ośrodek badań...*

²³ E. Breza, *Pochodzenie nazwiska „Wybicki”*, „Rocznik Gdański” 1984, z. 1, s. 190–197; tenże, *Źródła z XVII i XVIII wieku dotyczące rodziny Wybickich z ksiąg ławniczych Kościerzyny*, „Rocznik Gdański” 1984, z. 1, s. 199–213.

²⁴ J. Dygdała, *Ewolucja poglądów politycznych młodego Józefa Wybickiego – od „Familii” Czarotoryskich do konfederacji barskiej*, „Rocznik Gdański” 1989, z. 1, s. 123–133.

²⁵ A. Grześkowiak-Krwawicz, *Józef Wybicki jako publicysta doby stanisławowskiej*, „Rocznik Gdański” 1989, z. 1, s. 135–148.

²⁶ W. Zajewski, *Przyjaźń Józefa Wybickiego z gen. Józefem Niemojewskim*, „Rocznik Gdański” 1980, z. 2, s. 75–85; tenże, *Nieznaną broszurę Józefa Wybickiego*, „Rocznik Gdański” 1996, z. 1, s. 5–16.

²⁷ Z. Wójcik, *Nauki o Ziemi w programie wychowawczym Józefa Wybickiego*, „Rocznik Gdański” 1976, s. 5–29; tenże, *O Wybickim i Staszicu. Uwagi o wzajemnych kontaktach przed 1795 r.*, „Rocznik Gdański” 1981, z. 1, s. 163–184.

²⁸ I. Kadulka, *Pamiętnikarska autokreacja Józefa Wybickiego*, „Zeszyty Naukowe Wydziału Humanistycznego Uniwersytetu Gdańskiego. Prace Historycznoliterackie” 1982, nr 7.

²⁹ E. Breza, *Józef Wybicki i jego piśmiennictwo w oczach językoznawcy*, „Kociewski Magazyn Regionalny” 1991, nr 2.

³⁰ Cz. Skonka, *Śladami Józefa Wybickiego na Pomorzu*, Gdańsk 1990.

tytułem, *Śladami Wybickiego na Pomorzu*, zestawiał bibliografię ważniejszych publikacji krajowych poświęconych Wybickiemu, zewidencjonował albumy muzyczne zawierające nagrania pozytywek, kurantów zegarów szafkowych i profesjonalnych chórów³¹. Jako autor przewodników, także po krajowych trasach Wybickiego, był również ważnym recenzentem poświęconych mu publikacji i kuratorem prawidłowej realizacji terminów rocznicowych uroczystości³².

Wśród wielu interesujących inicjatyw zwracamy uwagę na przygotowaną w 1999 roku przez Muzeum Hymnu Narodowego w Będminie wystawę „*Mazurek*” w *eksklibrisie*. Warto też wspomnieć o europejskich sukcesach Muzeum, które w 1990 roku otrzymało nagrodę Europejskiego Stowarzyszenia Rozwoju Regionalnego, oraz o nagrodzeniu w Brukseli dyplomem Parlamentu kilkusetletniego dębu pamiętającego czas młodości Wybickiego w jego rodzinnym dworku w plebiscycie na Europejskie Drzewo Roku 2014³³.

Ukazujące się w Gdańsku studia dotyczą stale ważnej problematyki biograficznej, rejestrują miejsca pobytu autora *Pieśni Legionów* i opisują nowo odnalezione dokumenty – Zajewski omówił na przykład nieznaną broszurę Wybickiego *Stary kosmopolita Syrach do Konwencji Narodowej* na łamach „*Rocznika*”³⁴, przedmiotem szczególnej uwagi stało się też Sikorzyno, wcześniejsza siedziba Wybickich, a także motyw związków *Mazurka z Kaszubami*³⁵. Wśród gdańskich prac nowego stulecia chcemy też wskazać książkę Sławomira Kościelaka wydaną w 2003 roku pod patronatem GTN, w której postać Wybickiego stanowi fragment historii jezuitów w Gdańsku³⁶.

Odnotujmy wreszcie także inicjatywy Pracowni Oświecenia Instytutu Filologii Polskiej UG związane z Wybickim, w tym zadania o charakterze edytorskim. Kierująca Pracownią Irena Kadulka powołała w 2009 roku zespół edytorów do pracy nad *Dramatami* Józefa Wybickiego, którego praca zaowocowała przygotowaniem do druku całościowego wydania spuścizny dramatycznej wielkiego Polaka³⁷. Stanowi ona dopełnienie pionierskiej edycji *Utworów dramatycznych* Wybickiego Romana Kalety³⁸. Nawiązano tu do postulatów Rabowicza zawartych w tomie jubileuszowym pod redakcją Bukowskiego, a ze względów dokumentacyjnych książkę wzbogacono płytą CD. Kształt edytorski wydania *Dramatów* opracowanego przez Wydawnictwo

³¹ Tamże, s. 93–97.

³² Aktywność i dokonania Czesława Skonki najogólniej możemy prześledzić dzięki spisowi jego publikacji i inicjatyw zarejestrowanych na wspomnianej stronie www.pbl.ibl.poznan.pl.

³³ *Drzewo Roku 2013 – Dąb Wybickiego w Będminie* [w:] *Drzewo Roku 2013*, Wilkowiec 2013, s. 18–21 (broszura); *Dąb Wybickiego na europejskim podium* [w:] *Drzewo Roku 2014*, Wilkowiec 2014, s. 11 (broszura).

³⁴ W. Zajewski, *Nieznaną broszurę Józefa Wybickiego...*

³⁵ Cz. Skonka, *Odnalezienie metryki ślubu Józefa Wybickiego*, „*Pieśń Skrzydlata*” 1994, nr 2; tenże, *Sikorzyno – miejsce rodowe Wybickich*, „*Pomerania*” 1996, nr 4; E. Kozłowski, *Związki Wybickich z wsią Sikorzyno pod Kościerzyną*, Gdańsk 1999; *Mazurek z Kaszub rodem*, „*Pomerania*” 2001, nr 2.

³⁶ S. Kościelak, *Jezuici w Gdańsku od drugiej połowy XVI do końca XVIII wieku*, Kraków 2003, s. 143–148.

³⁷ *Dramaty Józefa Wybickiego*, t. 1–2, oprac. zespół pod kier. I. Kadulskiej, Gdańsk 2013.

³⁸ J. Wybicki, *Utwory dramatyczne*, wyb., oprac. i wst. R. Kaleta, Warszawa 1963.

Uniwersytetu Gdańskiego wyróżniono na XX Targach Książki Naukowej we Wrocławiu w 2014 roku.

W 2012 roku, w czasie pracy nad wydaniem dramatów, podjęto także przygotowania do Międzynarodowego Seminarium Naukowego *Nuta wolności w pismach i działalności Józefa Wybickiego*, które miało uczcić dwieście piętnastą rocznicę powstania *Pieśni* i sto dziewięćdziesiątą rocznicę śmierci autora. Zadania organizacyjne podjęły dwa Wydziały UG – Historyczny z Józefem Włodarskim na czele i Filologiczny pod wodzą Ireny Kadulskiej i Piotra Kąkola we współpracy z Muzeum Hymnu Narodowego w Będominie, które reprezentowała Aniela Wawrzyk. Seminarium odbyło się 6 lipca 2012 roku w dworku Wybickich. Obrady rocznicowe były także okazją do uczczenia pamięci o badaczu twórczości Wybickiego Rabowiczu³⁹. Referenci, przedstawiając swoje odczytanie idei wolności w dziełach Wybickiego, łączyli te rozważania z analizą dorobku literackiego i publicystycznego autora *Mazurka*. Odrębnym punktem odniesienia stała się *Pieśń Legionów*, jej przesłanie, wpływ i historyczna rola⁴⁰. Znalazły się tu również studia dokumentujące pobyty Wybickiego w Gdańsku czy też omawiające dzieje dworu w Będominie⁴¹. Podczas dyskusji zebrani omawiali także swe zamierzenia związane z kontynuacją badań nad Wybickim⁴². Przykładowo, profesor Dariusz Cezary Maleszyński z Uniwersytetu Adama Mickiewicza rozważał potrzebę powołania Instytutu Hymnu i poinformował o swych wstępnych przedsięwzięciach. Księga referatów *Nuta wolności w pismach i działalności Wybickiego* pod redakcją organizatorów ukazała się w 2013 roku pod auspicjami Rektorów UG staraniem Wydawnictwa Uniwersytetu Gdańskiego.

Chcemy podkreślić, iż relacjonując inicjatywy środowisk gdańskich, nie zapominamy o ważnych osiągnięciach innych ośrodków, którym zawdzięczamy rozprawy naukowe, wnikliwe studia, a także powieści biograficzne towarzyszące nam zawsze w badaniach nad twórczością Wybickiego i stanowiące dziś niezbędny zasób naukowej bibliografii⁴³.

³⁹ K. Maksimowicz, *Profesor Edmund Rabowicz jako badacz Józefa Wybickiego* [w:] *Nuta wolności w pismach i działalności Józefa Wybickiego*, red. I. Kadulska, P. Kąkol, J. Włodarski, Gdańsk 2013, s. 15–20; T. Kantelecka, *Gdańska Pracownia Edytorska Edmunda Rabowicza* [w:] *Nuta wolności...*, s. 21–22.

⁴⁰ D. Kowalewska, *Nadzieja zrozpaczonego poety, czyli jeszcze Polska nie zginęła*. „Tren XII. Do nadziei” Józefa Morelowskiego; J. Bachórz, „Jeszcze Polska nie umarła...”. Głosy do „starego Dąbrowskiego Mazurka” w „Panu Tadeuszu”; P.J. Maksymowicz, *Melodia „Jeszcze Polska nie zginęła” w pozytywce*, w „Panu Tadeuszu” i jako inspiracja muzyczna; W. Lan, *Hymny państwowe Polski i Chin* [w:] *Nuta wolności...*

⁴¹ P. Kąkol, *Józef Wybicki na przedmieściach Gdańska*; A. Wawrzyk, *Dwór w Będominie – przykład ośrodka kulturotwórczego wczoraj i dziś*; M. Sacha, *Będomin i Bendomin. Polska i niemiecka opowieść o miejscu pamięci* [w:] *Nuta wolności...*

⁴² Por. I. Kadulska, P. Kąkol, J. Włodarski, *Słowo wstępne* [w:] *Nuta wolności...*

⁴³ Z ważniejszych prac warto wymienić: J. Lechicka, *Józef Wybicki. Życie i twórczość*, Toruń 1962; R. Kaleta, „Stary Dąbrowskiego Mazurek” [w:] *Oświeceni i sentymentalni*, Wrocław 1971; D. Wawrzykowska-Wierciochowa, *Mazurek Dąbrowskiego. Dzieje polskiego hymnu narodowego*, Warszawa 1982;

To jednak właśnie potrzeba umacniania więzi środowisk gdańskich z Wybickim zadecydowała o przygotowaniu uroczystości rocznicowej także w 2017 roku. Projekt uczczenia dwieście dwudziestej rocznicy powstania *Mazurka Dąbrowskiego* i dziewięćdziesiątej rocznicy ustanowienia go hymnem narodowym przewidywał organizację uroczystości miejskiej połączonej ze wspólnym odśpiewaniem hymnu przez mieszkańców Gdańska. Wstępny projekt opracowała Kadulska, akceptacji udzielił Prezydent Miasta Paweł Adamowicz, natomiast organizację zawdzięczamy Urzędowi Miasta Wolności. Podkreślamy także partnerski udział organizacyjny Muzeum Narodowego w Gdańsku wraz z jego oddziałem Muzeum Hymnu Narodowego w Będominie. O tej uroczystości powiemy bardziej szczegółowo⁴⁴, gdyż była to nowa forma uczczenia pamięci o Wybickim i rocznicy powstania hymnu.

Uroczystość odbyła się w Gdańsku 16 lipca 2017 roku. Przestrzenią występów stały się przedproża Dworu Artusa, a przestrzenią odbioru plac u jego stóp. Teatrum naturalne wykreowane z tkanki architektonicznej miasta stwarzało sytuację swobody, dawało widzom łatwość przemieszczania się. Zarazem dzięki temu, że widownia stała, a zatem była potencjalnie mobilna, możliwa była obserwacja jej rzeczywistego zaangażowania i zainteresowania uroczystością. Gdańskie święto *Mazurka* miało charakter otwarty, gwarantowało uczestnictwo z wyboru, tworząc poczucie wspólnoty. Spotkanie przybyłej publiczności było uroczyste, lecz nie pozbawione atmosfery radości i zaciekawienia pierwszą tego typu formą wspólnego miejskiego celebrowania Hymnu i Wybickiego. Organizatorzy połączyli zamysł przekazania informacji historycznych ze współczesnymi formami uatrakcyjniania święta plenerowego.

Otwarcie imprezy powierzono gdańskim ratuszowym carillonom. Ich szeroko brzmiąca muzyka wyznaczała odświętną przestrzeń. Z punktu widzenia struktury widowiska nastąpiło wprowadzenie kodu muzycznego w uroczystość poświęconą pieśni. Następnie funkcję organizującą widowisko przejęły media osobowe – mowa, śpiew i akompaniament muzyczny⁴⁵. Przekaz słowny wprowadzono w formie dialogu czy wręcz wywiadu. Rolę aktora – świadka epoki – kreował ubrany w kostium historyczny Przemysław Rey, kurator będomińskiego muzeum. Treścią inscenizowanej części dialogowej widowiska były dzieje *Pieśni Legionów Polskich* połączone z wyeksponowaniem postaci i działalności Józefa Wybickiego oraz znaczenia pieśni w życiu narodu. W tej części, będącej ekspozycją słowa, mieściło się także przemówienie Prezydenta Miasta Gdańska budujące poczucie łączności między współczesną gdańską publicznością a Wybickim.

Z epoki Legionów i Mazurka Dąbrowskiego, red. W. Śladkowski, Lublin 2000; K.M. Dmitruk, *Józef Wybicki (1747–1822)* [w:] *Pisarze polskiego oświecenia*, t. 2, red. T. Kostkiewiczowa, Z. Goliński, Warszawa 1994; T. Mikulski, *Godziny szczęśliwe Wybickiego* [w:] *Pisma wybrane*, wyb. i oprac. P. Kaczyński, G. Wichary, Wrocław 2005; E. Pętkowska, *Biografia intelektualna Józefa Wybickiego w latach 1794–1806*, Warszawa 2016.

⁴⁴ Na podstawie obserwacji poczynionych podczas przygotowywania oraz uczestnictwa w uroczystości.

⁴⁵ E. Kotarski, *Kultura medialna średniowiecza. Europa łacińska*, Warszawa 2017, s. 253–254.

W układzie sceny nastąpiła kolejna zmiana wykonawcza. Tę część otwierał koncert pieśni wykonanych przez chóry z Gdańska i Kartuz. Odświętny repertuar przygotowali kierownicy artystyczni chórów, a wykonaniem kierował dyrygent Mateusz Iwanowski. Zabrział też mistrzowski koncert niezwykłych i rzadko prezentowanych dzwonów gdańskiego mobilnego carillonu, którego wykonawczynią była Monika Kaźmierczak. Muzyka pełna duchowego piękna nadała momentowi jubileuszowej pamięci charakter wyjątkowy jako emocjonalny zapis historii zwycięstwa wśród przeszkód.

Fot. 1. Chóry Ziemi Gdańskiej uświetniające obchody rocznicowe *Mazurka Dąbrowskiego* (fot. B. Biernat)

W strukturze imprezy nadszedł właśnie moment kulminacyjny, chwila włączenia się wszystkich zgromadzonych we wspólne odśpiewanie strof *Mazurka Dąbrowskiego*. Śpiewały zjednoczone chóry, soliści, aktorzy i wszyscy, tak licznie zebrani w centrum Starego Miasta gdańszczanie. Odśpiewano całą pieśń, czyli cztery stanowiące hymn strofy; w śpiewie brzmiało serdeczne patriotyczne przywiązanie, dobrze współbrzmiało z historyczną scenerią Dworu Artusa ozdobionego narodowymi flagami. Wspólny śpiew wszystkich obecnych zakończył uroczyste spotkanie w centrum miasta. Warto zauważyć, że atmosfera zbiorowego świętowania bliska była podobnym miejskim uroczystościom osiemnastego stulecia, które określano wówczas jako „widowiska pod

obłokiem dla różnego stanu ludzi”⁴⁶. Ten rodzaj podobieństwa stanowił dodatkową formę hołdu gdańskich organizatorów dla pamięci Józefa Wybickiego.

Fot. 2. Gdański carillon mobilny przed Dworem Artusa (fot. Beata Biernat – GTF)

Gdańskiej uroczystości towarzyszył unikalny pamiątkowy druk ulotny będący zapisem ważnych dla każdego Polaka treści i symboli. Na ośmiu stronach broszury-śpiewnika zamieszczono część informacyjno-zapraszającą na uroczystość z centralną reprodukcją godła z 1914 roku, kompletną kopię sześciu strof *Pieśni Legionów* i jej zapis nutowy, współczesny zapis czterech strof zatwierdzonych jako hymn Polski, objaśnienie i prezentacja symboli narodowych, szczegółową informację o Muzeum Hymnu Narodowego w Będominie, a wreszcie dwustronicowy popularnonaukowy tekst *Twórca Hymnu Józef Wybicki na ziemi gdańskiej* autorstwa piszących te słowa⁴⁷.

Uroczystość adresowano także do towarzyszących rodzicom dzieci, na które czekały biało-czerwone chorągiewki i proporczyki z herbem Gdańska oraz biało-czerwone ołówki. Dla wszystkich, oprócz druku ulotnego, przygotowano także tematyczne komplety kart pocztowych z serii akwarel *Pieśń Legionów* pędzla Juliusza Kossaka. Każda z sześciu kart zestawu ilustrowała kolejną zwrotkę hymnu⁴⁸. Przekaz

⁴⁶ Por. I. Kadulka, *Uroki widowiska pod obłokiem dla różnego stanu ludzi (niedziela 14 września 1788 w Łazienkach)* [w:] *Przyjemność w kulturze epoki rozumu*, red. T. Kostkiewiczowa, Warszawa 2011, s. 243–252.

⁴⁷ I. Kadulka, P. Kąkol, *Twórca Hymnu Józef Wybicki na ziemi gdańskiej* [w:] *W 220. rocznicę powstania „Pieśni Legionów Polskich we Włoszech”, w 90. rocznicę ustanowienia „Mazurka Dąbrowskiego” hymnem narodowym Rzeczypospolitej Polskiej*, Gdańsk 2017 (broszura).

⁴⁸ Serię udostępniło Wydawnictwo Salonu Malarzy Polskich w Krakowie.

Fot. 3. Wspólne wykonanie Hymnu przez Gdańszczan przed Dworem Artusa (fot. B. Biernat)

słowny został tu połączony z przekazem obrazowym, ikonycznym. Karty opatrzone okolicznościowym kolekcjonerskim stemplem pocztowym i znaczkiem.

Uroczystość przed Dworem Artusa została utrwalona na fotografiach Beaty Biernat z Gdańskiego Towarzystwa Fotograficznego, natomiast w bibliofilskim druku ulotnym przedstawiono, jak już wspomnieliśmy, teksty i informacje adresowane bezpośrednio do obywateli miasta i zebranych uczestników. Te zapisy oraz prezentacja więzi Wybickiego z ziemią rodzinną – ze „szczerymi piaskami kaszubskimi”⁴⁹ – w niniejszym artykule dwojga autorów służą budowaniu pamięci długotrwałej, opartej na poczuciu więzi z autorem *Mazurka*, upamiętnianiu miejsc jego pobytu i działalności.

Autorzy przybliżyli ważniejsze fakty i miejscowości związane z życiem twórcy *Mazurka*, poczynając od jego pierwszej rodowej siedziby w Sikorzynie, a kończąc na odnowionym rodzinnym dworze w Będominie, gdzie w czasie przenosin urodził się Józef Rufin⁵⁰. Zwrócono także uwagę na kształtujące młodzieńczą wrażliwość krajobrazy ojcowskich wsi, na bliskość więzi rodzinnych, które wpłynęły na formowanie osobowości młodego Wybickiego, na lata spędzone pod opieką stryja. Nade wszystko jednak wskazano patriotyczny wzorzec ojca, walczącego w Gdańsku z Moskalami i Sasami w obronie króla Stanisława Leszczyńskiego⁵¹.

⁴⁹ E. Rabowicz, *Z Będomina przez Polskę na usta wszystkich* [w:] J. Wybicki, *Wiersze i arietki*, s. 7.

⁵⁰ I. Kadulska, P. Kąkol, *Twórca Hymnu Józef Wybicki...*

⁵¹ E. Rabowicz, *Z Będomina przez Polskę...*, s. 15.

Fot. 4. Prezentacja okolicznościowego druku ulotnego towarzyszącego uroczystości (fot. B. Biernat)

Następnym ważnym etapem przedstawionej tu młodzięcej biografii twórcy *Mazurka* była jego ośmioletnia edukacja szkolna w kolegium jezuitów na przedmieściach Gdańska, w Starych Szkotach⁵². Wróciwszy do Będmina, uzupełniał edukację dzięki bibliotece domowej ojca, przygotowywał się też do pracy w kancelarii sądu grodzkiego w Skarszewach. Ten etap kształcenia i doświadczenia kanclerzysty staną się pomocne w przyszłych pracach Wybickiego nad reformą krajowego prawa cywilnego w *Kodeksie* Andrzeja Zamojskiego. Rok 1764 to dla Wybickiego początek krótkotrwałych wyjazdów z Kaszub do stolicy i zatrudnień publicznych – wyjazd na elekcję Stanisława Poniatowskiego i dalszy rozwój kariery zawodowej, przejście ze Skarszew na praktykę do trybunału w Poznaniu, a wkrótce do Bydgoszczy⁵³. Następny etap drogi życiowej wiązał się z wyborem Wybickiego na posła okręgu kościerskiego powiatu mirachowskiego⁵⁴.

W szkicu biograficznym przedstawiono szczegółowiej początki służby publicznej, historyczny protest sejmowy młodego posła i jego związanie się z konfederacją barską. Zwrócono również uwagę na rolę Gdańska w konspiracyjnych spotkaniach i kontaktach Wybickiego – wysłannika konfederacji. Podkreślono, iż zawsze znalazł gościnne przyjęcie i opiekę w mieście nad Motławą.

⁵² J. Wybicki, *Życie moje oraz Wspomnienie o Andrzeju i Konstancji Zamojskich*, red. S. Sierpowski, wst. M. Forycki, przyp. A. Skałkowski, Wrocław 2010, s. 13–15.

⁵³ W. Zajewski, *Józef Wybicki*, s. 23–24.

⁵⁴ Tamże, s. 26–39.

Fot. 5. Radość organizatorów uroczystości, wykonawców i publiczności, pośrodku Prezydent Miasta Gdańska Paweł Adamowicz (fot. B. Biernat)

Po klęsce skonfederowanych, pierwszym rozbiornie i wjeździe wojsk pruskich na Pomorze Wybicki osiadł w Będominie. Przejął tu funkcje gospodarskie, podjął się modernizacji domu i unowocześnienia gospodarki – żył w kręgu przygotowań do własnego samodzielnego życia rodzinnego. Nieoczekiwany kres ważnych nadziei – śmierć najbliższych – wpłynął na jego decyzję o opuszczeniu dworu. Jeszcze w poczuciu wdzięczności ufundował zachowane do dziś hojne dary dla kościołów w Skarszewach i Kościerzynie⁵⁵. Wybicki wyjeżdżał z Będomina jako dojrzały obywatel i patriota, gotowy służyć ojczyźnie w każdej sprawie, w każdym miejscu. Przyszłość stawiała przed nim zadania męża stanu, pisarza politycznego, prawnika, generała, dramaturga, poety, ekonomisty i pamiętnikarza, a także wytyczała mu drogę do współorganizacji Legionów Polskich we Włoszech i do kompozycji strof *Jeszcze Polska nie zginęła, kiedy my żyjemy*.

Wyjazd i sprzedaż Będomina kończą naszą wypowiedź w okolicznościowym druku ulotnym o młodości Wybickiego na ziemi gdańskiej. Zwięzły tekst biogramu Józefa Wybickiego to nie tylko sposób uczczenia jubileuszowego roku 2017 – to także zachęta do corocznego powtarzania w Gdańsku uroczystości rocznicowej. Nasz wspólnie śpiewany hymn buduje poczucie jedności i umacnia wspólne wartości. Widzimy w tym także przypomnienie epoki oświecenia – uroczystości na forum miasta, powrót do autorów, utworów i realiów historycznych tej epoki.

⁵⁵ Cz. Skonka, *Śladami Józefa Wybickiego...*, s. 76–77.

Przegląd dokonań Gdańskiego Towarzystwa Naukowego, „Rocznika Gdańskiego”, miasta Gdańska oraz jego instytucji nauki i kultury pozwala stwierdzić, że pamięć o Józefie Wybickim i szacunek dla niego mają w grodzie nad Motławą charakter więzi silnej, długotrwałej, przejawiającej się imponującą różnorodnością prac artystycznych, wartością dzieł naukowych oraz zaangażowaniem mieszkańców i instytucji⁵⁶.

Streszczenie

Autorzy artykułu przedstawiają bogatą aktywność Gdańska stanowiącą wkład w rozwój badań nad postacią Józefa Wybickiego, a także zwracają uwagę na inicjatywy Gdańskiego Towarzystwa Naukowego oraz naukowego czasopisma „Rocznik Gdański”. Odnotowują i omawiają prace naukowe, tematyczne konferencje Uniwersytetu Gdańskiego oraz przedsięwzięcia miasta Gdańska, Muzeum Narodowego oraz innych instytucji poświęcone twórcy *Pieśni Legionów Polskich we Włoszech*. Ten rejestr inicjatyw rozpoczynają od okresu międzywojennego, kiedy to Towarzystwo Przyjaciół Nauki i Sztuki w Gdańsku nawiązało kontakt z wybitnym erudytą profesorem Adamem Skałkowskim, przygotowującym uporządkowaną chronologicznie dokumentację działań Wybickiego. Ostatnim wydarzeniem szerzej przedstawionym w artykule jest uroczystość, jaka odbyła się w Gdańsku 16 lipca 2017 roku, podczas której świętowano dwieście dwudziestą rocznicę powstania *Mazurka Dąbrowskiego* i dziewięćdziesiątą rocznicę ustanowienia go hymnem narodowym.

Słowa kluczowe: Józef Wybicki, Gdańsk, Gdańskie Towarzystwo Naukowe, „Rocznik Gdański”

Abstract

The authors present Gdańsk's numerous contributions into the development of research into the activities of Józef Wybicki and draw attention to the initiatives of the Gdańsk Scientific Society and the scientific journal *Rocznik Gdański*. They note and discuss academic articles, thematic conferences at the University of Gdańsk, as well as projects of the city of Gdańsk, the National Museum, and other institutions devoted to the creator of the *Song of the Polish Legions in Italy*. The first initiatives in this register were undertaken in interwar period, when the Society of Friends of Sciences and Arts in Gdańsk established contact with an outstanding erudite Professor Adam Skałkowski, who was preparing a chronological documentation of Wybicki's activities. The latest event more broadly presented in the article is the 220th anniversary of the creation of *Dąbrowski's Mazurka* and the 90th anniversary of its proclamation as the national anthem celebrated in Gdańsk on the 16th of July 2017.

Keywords: Józef Wybicki, Gdańsk, Gdańsk Scientific Society, *Rocznik Gdański*

⁵⁶ W końcowej części wygłoszonego podczas konferencji „Rocznik Gdański” 1927–2017 referatu, którego niniejszy artykuł jest rozszerzeniem, autorzy wystosowali postulat do Urzędu Miasta Gdańska o przyjęcie corocznej gdańskiej tradycji lipcowego uroczystego „Śpiewania Hymnu przez Gdańszczan” oraz do Komitetu *Encyklopedii Gdańska* o włączenie do niej biogramu Józefa Wybickiego.